

УДК 894

Камчыбек кызы А.

Камчыбек кызы Айзаада – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

КАЛЫГУЛ КЕЛЕЧЕКТИ КӨРӨ БИЛГЕН ДААНЫШМАН АКЫН

КАЛЫГУЛ МУДРЫЙ ПОЭТ, ВИДЯЩИЙ БУДУЩЕЕ

KALYGUL THE WISE POET SEEING THE FUTURE

Аннотация: Макалада замана агымынын өкүлү Калыгулдун чыгармачылыгы жөнүндө сөз болот

Аннотация: В статье рассказывается о творческой особенности акына заманиста Калыгула

Summary: The article tells about the creative features of the akyn zamanista Kalugul

Түйүндүү сөздөр: ырчылар поэзиясы, төкмөлүк, нускоочу акын, жазгыч акын, заманчы

Ключевые слова: акынская поэзия, импровизация, акын-назидатель, акын-письменник, заманист

Key words : akyn poetry, improvisation, akyn edifier, akyn writer, image means, enticer.

Кылымдарды карыткан көркөм сөз өнөрүнүн мааниси кыргыз акындарынын чыгармачылыктарында абдан даанышмандык менен айтылган. Бай тарыхы бар элибиздин уучу кандай заман болбосун ар тараптуу таланттар, чечендер, жамакчы-жомокчулар, санжырачылар, төкмөлөр, манасчылар жана куудулдардан куру болгон эмес. Андай адамдар сөзүнүн кудурети менен элге руханий жактан азык тартуулап келишкен. Улуттук адабиятыбыздын тарыхында “заманчыл” акындар деген атка ээ болгон, замандын көйгөйүн

ырдап келген акындарыбыздын көптөгөн чыгармалары өз учурунда биздин колго толук түрдө жетпей калгандыгын адабиятчы-изилдөөчүлөр айтып жана жазып келишкен.

Кыргыз акындар чыгармачылыгынын “Замана” агымынын өкүлдөрүнүн чыгармалары алгач оозеки түрдө өнүгүп, көркөм адабий казынабызга “Акыр заман”, “Тар заман” чыгармаларын башат катары калтырышса, кийинчерээк бул багыт андан ары жазуу түрүндө өнүгүп, “Зар заман”, “Хал заман”, «Замана» деген сыяктуу аталыштагы чыгармалар менен толукталып отурган. Мына ушул агымдын баштоочусу катары биз даанышман жана ойчул Калыгул Бай уулун атап келебиз. Калыгул баштаган “замана” темасында реалдуу турмушту жана келечекти дал өзүндөй көркөм сөздүн күчү менен сүрөттөп, баяндап бере алган окуялыгы менен өзгөчөлөнгөн. Акын кыргыз коомчулугунун башына келечекте кыйын учур туш боло тургандыгын маселдетип айткан.

Негизинен алып караганда Калыгул, Арстанбектердин ырларынан кийин “замана” темасы акындар чыгармачылыгында салттуу темага айланып калгандай таасир калтырат.

Калыгул Бай уулу 1785-жылы азыркы Ысык-Көл району, Кара-Ой айылында туулган. Кыргыз элине кеңири белгилүү ойчул, нускоочу акын; «Замана» агымынын өкүлдөрүнүн бири. Калыгулдун өмүр жолу, чыгармалары жөнүндө так маалыматтар аз. Октябрь революциясына чейин Калыгулдун мурастары эл арасында оозеки айтылып келген. Совет доорунун биринчи жылдарында анын чыгармалары аздап жыйнала баштаган, илимий жактан изилденип, мектептерде жана педагогикалык институтта окутулуп келген. Бирок совет мезгилинин, айрыкча 1947-жылдан анын чыгармачылыгы реакциячыл деген жалаа менен катуу сынга алынган. Ал жөнүндө изилдөөлөр токтотулуп, чыгармалары пайдаланууга тыюу салынган. [2, 104]

Калыгул эр жеткен кезинен эле акын катары тааныла баштаган. Бирок ошондой болсо дагы ал комуз күүлөп эл алдына чыгып ырдабастан алдына келген адамга макалдатып гана сүйлөп койгон. Дагы бир себеби, акындын ата-теги манап насилден болгондуктан, төрөлүктүн каадасын сактап аш-тойлордо ырдаган эмес. Калыгулдун ырларында акыр заман идеясы көбүрөөк орун ээлесе да, санат, насыят, терме, адамдардын жүрүм-турумун сындаган жана жаштарды адептүүлүккө чакыргын саптары да арбын. Мисал ирээтинде:

Шатыратып күн жааса,
Жерге жагат дечү эле.
Жакшы чыккан азамат
Элин билет дечү эле.
Ошол адам ойлосоң,
Кимден чыгат деп айткан,
Ушул турган калайык,
Элден чыгат деп айткан
Алтын-күмүш асылдар,
Жерден чыгат деп айткан.
Текши жерге тегирмен,
Жүрүп турат деп айткан. [3, 27]

Бул ырында байкалып тургандай жаратылыштын өзгөрмөлүү болуп, жаан-чачындуу болгондугу да жер-жемиштер, өсүмдүк, эгин-тегиндер үчүн да пайдалуу экендигин айткан. Мыкты жигиттер өз элинин камын ойлоп турат, алар кандай адамдардан чыгат болду экен деген суроо салат да, андай жакшылар калк арасынан чыга тураганлыгын белгилейт. Адам баласынын жашоосундагы баалуу буюмдар жасалуучу алтын –күмүштөр да жерден чыга тургандыгын, ошондой эле суусу мол жана түз жерден тегирменди иштетүүгө боло тургандыгын таамай, маселдетип айткан.

Калыгул Айкөл инсан катары эң оболу бирөөнү кемсинтип, таба кылбаган, өз эрдигине мактанбаган, тобо кылган, куулук-шумдукту билбеген, зирек ойлоп, туура түшүнүп, кара кылды как жарып калыс сүйлөп, адал иш кылып, ар кимге жакшылык гана тилеп, ыйманын ыйык тутуп — Адам деген атты бийик алып өткөн. [1, 6]

Калыгул жашоосунда атасынан калган оокат менен өмүрү өткөнчө бай-манаптар менен

кедей адамдарга бирдей мамиле кылган акылга бай адам болгон. Анын акыл-насааттары келечек жана ар бир муундун урпактары үчүн өзүнчө үлгү боло турган залкар ой мурастары катары кароого болот. Кыргыздардын оош-кыйыштуу жылдарында эл бийлеген башчыларга өзүнүн кеп – кеңешин берип турган. Адам-адамдын жашоосуна зыян кылбаш керек экендигин, урушуп - чабышып жашагандан эч кимге пайда болбой тургандыгын эскерткен.

Дагы бир ирээт түндүк кыргыздар ич ара кырчылдашып турганда Ормон хан менен Боромбайды чакырып алып:

Өмүр деген эмне — колдон учкан куш болот,

Байлык эмне — колдун кири, жок болот.

Мансап эмне — коломтодо от болот,

Өчкөндө түтүн болуп жок болот.

Калп айтсаң ыйманың качат,

Ууру кылсаң жыйганың чачат.

Ушакчы болсоң кошунаң качат,

Ынтымаксыз болсоңор — душманың басат — деп сөзү менен айбат, батасы менен кайрат берген экен [1,6]

Байкалып тургандай акын адамдардын өмүрдүн баркын билбей, ден-соолуктарына кыянаттык кылып, күнүмдүк жашоонун азгырыгы менен жашоо кечирип, керт башынын кызыкчылыктары үчүн уурулукка, бирин-бири сатууга барып жаткандыгын эчак эле сезгендейт. Чынында эле өткөн тарыхыбызда элибизде ынтымак болуп, элдин башына бакыт кушу уялап, иши илгерилеп, өз убагында жерибиз гүлдөп, токчулук менен тынччылык болгондугун убакыттын өтүшү менен бүгүнкү күнгө салыштырмалуу баа беребиз.

Акынга өз эли «олуя» деп кадырман ат беришкендиги да бекеринен болбосо керек. Өз мезгилинин караңгылыгына карабастан, Калыгулдун ойчулдугунун жана көрөгөчтүгүнүн далилдери катарында көптөгөн ыр саптарын мисалга тартсак болот. Алсак, Кыргызстандын Россияга кошула элек мезгилинде эле тарыхый окуяларды туура баамдап, орустардын кыргыз жерине келип отурукташа тургандыгын, дыйканчылык, дегеле чарбачылык жүргүзүүнүн жаңы формаларынын пайда болорлугун алдын ала айтып кеткендиги ыр сатары менен далилденген. Алсак:

Өңү сары, көзү көк,

Орус деген эл келер,

Арканга өлчөп жер бөлөр.

Капыр менен аралаш,

Ошондо айыл конот деп айткан. [3,34]

Бул жогорудагы ыр саптарында дагы орус калкынын тынч жашоо куруп жаткан кыргыз жергесине келип, аздап өздөрүнүн саясаттарын жүргүзө баштагандары туурасында айткан. Калыгул акындын мындан сырткары көптөгөн айтып, ырдап кеткен саптарынан адам заттын турмушунда көп өзгөрүүлөр боло турганы, жаратылыш бузулуп, үй-бүлөдөгү мамилелердин өзгөрүп, эл башкаруучу адамдардын акылынын тайкы жана тексиз жерден чыга тургандыгы туурасында таамай айткан даанышман ойлорго жык толгон чыгармаларынын мазмуну ушул күндө да актуалдуу деп айта алабыз. Акындын бул айткандарын жашоо-турмушубузда эч бир кынтыксыз кездештирип келебиз.

Кыргызстандын бермети болгон Ысык-Көл тууралуу айткан ыр саптарына маани берип көрөлү:

Ысык-Көл бейиштин эшиги,

Суу сайын нарын табак эти бар.

Жай болуп катыра ысыгы жок,

Кыш болуп кашкая суугу жок,

Ат жеткен жерде мындан артык кызыгы жок,

Мактанып жер жетээрби,

Адам мындан кетээрби?

Ысык-Көлдөн чыкпаңар, балдар!

Албетте, акындын бул саптарын окуган соң адамдарга чындыгында эле ушундай деген ой келет. Кыргыздын ар бир жеринин кереметин акын жогорудагы Ысык-Көл жөнүндө айткан ырынын фонунда камтыгандай таасир калтырат. Себеби, кыргыз элинин мейман достугу айтылып жаткандыктан, ал сапат кыргыз мүнөзүнө таандык экендигин тартынбай айтууга болот.

Калыгул Бай уулунун терме, санат ырлары жөнүндө да сөз кылып кетүү, андагы бийик ойлордун берилишине өзгөчө көңүл бурууга арзыйт.

Мисалы:

Кетсе дөөлөт колуңан,
Келмеги кыйын мал кайтып.
Келе деп келсе бересең,
Кейитет жанды саргайтып.
Жоого тийсе, сүрү бар,
Тамты тешээр уурунун,
Сабы кыска чоту бар.
Боло турган жигиттин,
Жүрөгүндө оту бар

Бул ыр саптарынан байкалып тургандай, адамдар жашоодо барга топук кылып, карапайым жашоо кечириш керектигин эскерткендей айтат.

Демек, Калыгул Бай уулу өз заманынын акыны деп гана айтуу менен чектелбей, ойчул жана даанышман инсан экендигин окутууда чыгармачылыгы туурасында келечек ээлерине жеткирүү, жайылтуу ар бирибиздин милдетибиз деп кароого болот. Себеби, акындын чыгармаларын окутуу, жайылтуу аркылуу, байыркы кыргыздын тарыхында акылга бай жана терең ой жүгүртө алган инсандардын жашап өткөндүгүн билүү маанилүү орунда болмокчу.

Пайдаланган адабияттар:

1. Акылман Калыгул : Ырлар, акыл-насааттар, даректүү баяндар, илимий-изилдөөлөр. Түз. С. Мусаев, А. Акматалиев. — Б.: Шам, 2000
2. Кыргызстан улуттук энциклопедиясы. 4-том. Башкы редактору Асанов Ү. А.- Б.: 2012. 104 -б
3. Мурас. Түзгөн М.Абдылдаев.-Фрунзе «Кыргызстан» 1990-ж
4. Турдугулов А. Кыргыз классикасы.- Бишкек 2005

